

Görüntü Üreten Teknolojiler Bağlamında Öğrenci Resimlerindeki İmgelerin Değişim Süreci*

Arzu UYSAL**

Özet

Anahtar kelimeler: imge, görsel kültür, görüntü üreten teknolojiler, internet, televizyon, dijital imgeler, sanat eğitimi.

Bu makale orijinal adı "Çağdaş Görsel Kültürde Resimsel İmge ve Sanat Eğitiminde Yeni İmge Düzenleri" adlı doktora çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır. Makalede tezden yararlanılmakla birlikte bazı bilgiler eklenmiş ve yenilenmiştir. Çalışmada görüntü üreten teknolojilerin günümüz sanatında meydana getirdiği değişimler kısaca anlatılmakta, bu teknolojilerin olumlu ya da olumsuz etkileri konusu gözden geçirilmektedir. Bu çerçevede, hızla gelişen görüntü teknolojilerinin günümüz sanatını etkilemesi gibi Türkiye'deki lisans düzeyinde sanat eğitimi alan öğrencilerin resimlerindeki imgeleri de etkisi altına alması kuşkusuzdur. Çalışmanın sonunda görüntü teknolojilerinin öğrenci resimlerindeki imgelere etkileri ile ilgili bir değerlendirme yer almaktadır. Konuya ilişkin durum tespiti yapmak araştırmamızın genel amacını oluşturmaktadır.

Summary

Keywords: image, visual culture, technologies producing vision, internet, television, digital images, art education.

This article has been written as part of the PhD dissertation titled as "Pictorial Image in Contemporary Visual Culture and New Image Layouts in Art Education". In addition to some parts taken from the dissertation, the article was reconstructed and supported by some other information added. In the article, there is a brief overview of the changes caused by the technologies producing vision in the modern art. In this scope, it is inevitable that the images the pictures of the undergraduate students are influenced by these changes in the images created by technologies. There is also an evaluation of the effects in question in the last part of the article. However, the main aim is to determine a case in point with regard to the topic.

1. Giriş

Fotoğraf, film ve baskı teknolojisinin gelişimi XVIII. yüzyıldan başlayarak sanatsal üretimi etkisi altına almış ve sanatçı, dönüşüm içinde olan çağda, bu gelişmelere karşıt ya da paralel yeni ifade arayışları geliştirmiştir. Bu anlamda, görüntü teknolojilerinin sanatı etkisi altına alması kaçınılmaz bir süreç olmuştur.

Görüntü üreten teknolojilerin sanatta köklü değişikliklere neden olduğu bilinmektedir. Öte yandan teknolojinin yarattığı değişimin en yalın ortaya konduğu kavram ise 'bilgi çağı'dır. "Bilgi Toplumu, bilgi üretimi ve iletiminin yaygınlaştığı, bilginin temel sermaye, ana güç olduğu ve bilgi işi ile uğraşanların çoğunluk-

ta olduğu, öğrenmenin hayatın bir parçası haline geldiği bir toplumsal yaşam biçimi olarak tanımlanabilir"(1). Bilgi çağında sanat, bilginin gelişim hızı kadar hızlı bir yol almıştır. XX. yüzyılın başlangıcından günümüze, özellikle Dada sanatçılarından, performans sanatçılarına, Yeni Dışavurumculara ve diğerlerine uzanan süreçteki sanat oluşumlarına bakıldığında, bu oluşumların bilgi çağının hızlı ve çarpıcı gelişimine verilen bir tepki ya da yanıt olduğu düşünülebilir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, görüntü üreten teknolojilerin yaşama girmesiyle sanatın üretilme koşulları değişmiş ve yeni anlatım olanakları doğmuştur. Araştırmada, görsel kültürün ve buradan hareketle görüntü üreten teknolojilerin, özellikle lisans

*Arzu Uysal'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Emine Halıçınarlı yönetiminde 2009 yılında tamamladığı "Çağdaş Görsel Kültürde Resimsel İmge ve Sanat Eğitiminde Yeni İmge Düzenleri" adlı doktora tezinden elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Arş. Gör., DEÜ BEF, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı

düzeyinde sanat eğitimi alan öğrencilerin resimlerindeki imgelerde etkilerinin ne olduğu konusu amaç olarak belirlenmiştir. Bu etkiler, öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular ve bunlar üzerine yapılan yorumlar, 'Bulgular ve Yorumlar' kısmında detaylı olarak incelenmiştir.

Bu alt bölümün seyri içinde araştırmada en çarpıcı olduğu düşünülen ve yüksek oranlarda olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılan televizyon ve internet ile ilgili tartışmalara ve yorumlara yer verilecektir.

1.1. Televizyon/Video

Görüntü üreten teknolojiler aracılığıyla her an bir imge bombardımanı yaşanmaktadır. Bu imge yığını içinde hangisinin gerçek olduğu sorusu insanı düşündürüyor. Gerçekliğin ekran üzerinden temsili sunumu izleyiciyi etki altında bırakmakta ve sunulan ile gerçekte yaşanan arasındaki ince çizginin sınırları arasındaki ayırım izleyicinin kendi kapasitesiyle mümkün olmaktadır. Araştırmanın bu alt bölümünde televizyon ekranından yansıyan bu görüntülerin-imgelerin olumsuz ve olumlu etkileri üzerine kısa bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Televizyonun bir araç olarak etkisinin sınırlılıklarının ötesine geçtiği söylenebilir. Görüntülerin bir süreklilik içerisinde oluşturduğu devinim ister istemez izleyiciyi ekrana bağlıyor. İzleyiciler bir yandan anlatılanlara bağlanma diğer yandan da izledikleri şeyden kendilerini ayırma ve uzak tutma gereği duyuyorlar. Bunun nedeni gerçek ile temsil olanın ayırımına varılamaması olarak düşünülebilir. İzleyici sanki olayı ekran yokmuşçasına ekrana gömülerek izlemekte ve olayı içselleştirmektedir. Oysa gerçek olayı gerçek mekânının dışında imgelerle duyumsamak her zaman yeterli görünmemektedir. İmgelerin iletişim gücü, etkisi mutlaka olmakta ama kimi zamanda zayıf kalmaktadır. Burnett'a göre, "TV ekranının sınırlarından taşmaya çalışarak birçok farklı öğeden oluşan parçalar TV ekranını çok boyutlu bir haritaya dönüştürmüştü" (2) ve izleyiciler de bu sürekliliğin bir parçası olmuşlardır.

Bu konumlandırılış, ekrandan yaşamın içine uzanan görüntüler, "hem görme hem de görmeme biçimidir" (3). Dünyada yaşananlara ilişkin bilgi aktarmada araç olarak düşünülen ekran, kimi zaman yanlış bilgilendirme ya da propaganda amacıyla kullanılabilir.

Bu durumda karşısında izler konumunda olan seyircinin iletilen her mesajı doğru olarak kabul etmesi ve bundan etkilenmesi doğal bir sonuç olacaktır. Medyanın sergiledikleri ile gerçekte yaşanan olayların kimi zaman örtüşmediği ve insanların yalan yanlış haberler ya da bilgilerle etki altına alındığı kaçınılmaz bir gerçek olarak düşünülmektedir. Robins, savaş görüntülerinden hareketle, yeni vizyon teknolojilerinin, gerçek insanların gerçekliğinin soyutlamasına imkan verdiğini belirtir. "Gerçek dünyayla, savaşı dinlemenin, hissetmenin ve tepki vermenin gerçekliğiyle bağlarımız kopmuştu. İmaja çok fazla gömülmüş olduğumuz için ahlaki olarak kilitlenmiş ve nötrleşmiş" (4).

Seyirci ile yakından temas kuran ekranın, izler kitleyle kurmaca düzen içerisinde, önemli ölçüde gerçek dünyadan alınan öyküler aracılığıyla iletişime girdiği ve bu kurmaca dünya ile izleyeni nötrleştirdiği söylenebilir. Siyaset bilimcisi Sartori'ye göre televizyon, "...diğer iletişim araçlarının bir uzantısı değil, anlama ve görme arasındaki ilişkiyi alt üst eden yepyeni bir gerçekliktir" (5) ve bilgi aktarımında araç olarak kullanılan ekrandan yayılan görüntülerin önceselliği bilmeyi fakirleştirmekte ve aynı ölçüde sosyal hayatı yönetme yeteneğini de zayıflatmaktadır. Ekrandan yayılan imgelerin sadece görüntülerden ibaret, amaçsız araç konumunda düşünülmesi ile bilme ediminin fakirleştiği söylenebilir. İzleyen sadece iletişim kurduğu ama bu iletişimin kiminle olduğu belli olmayan kurmaca düzen, insanın varlığını bir bakıma dışlaştırır. Oysa izleyen izlediği görüntülerle kendisini içselleştirmeye çalışır, ancak yine de dışarıdan bakan konumundadır.

Buna bağlı olarak televizyonda görülen imgelerin oluşturduğu yapay ortam, aslında insanı ekrandan yayılan görüntülerin oluşturduğu küçük alanlara hapseder. Bu alanı bir köy olarak betimleyen McLuhan'a göre,

Televizyon "köyleştirir" ve burada metaforik bir anlatım söz konusu değildir. Görüntülerle izlenen dünya, zorunlu olarak, insan yüzleri, bir grup, bir sokak, birkaç ev gibi yakın plan çekimlerini yansıtmak durumundadır. Dolayısıyla fotoğraf karesine girebilecek bütünlük, en fazla bir köy, yani en az insanın yaşadığı yerleşim birimi olabilir (6).

Oysa insanların düşüncesi, televizyonun bütün dünyaya açılan bir pencere oluşudur. Aynı anda her yerde olmak, her yaşamı yaşantılamak isteği gibi.

Bunun mümkün olmadığı bilinmektedir. Ekranın izleyene gönderdiği sınırlı bir mekân duygusu ile orada yaşanan anlık görüntülerle oluşan küçük hikâyeler belki.

Buradan hareketle televizyonun önemsiz bir araç olduğu da söylenemez. Bilgi aktarımında şüphesiz önemli bir yer tutmaktadır. Ancak binlerce haber içerisinden izlenilebilecek ya da geçerli olduğu düşünülen haberi seçmek pek olası değildir. Sürekli elde tutulan bir kumanda ile bir kanaldan diğerine atlanarak tercih edilmeye çalışılsa da haberin ya da bilginin bilgi değerinden çok görüntünün ön plana çıktığı ve görüntünün etkili olamadığı yerde kanalın değiştirildiği söylenebilir. Bu durumda ekran önündeki uyumuş bedenlerin, izlenen programda neyin doğru neyin yanlış olduğunu pek düşünmeden saatlerce zaman geçirdikleri bilinmektedir. Böylece çok büyük bir kitleye ulaşan ekran imgeleri tüketilmeye hazırdır.

Aynı anda tüketilen olaylar, öyküler vb. örüntüsü çok büyük bir kitleye seslenmektedir. Örneğin popüler bir dizinin yayınlandığı saatte büyük bir izleyen kitlesi ekran başındadır. Baynes'in da belirttiği gibi televizyon o anda bir tür dinsel etkinlik görevi üstlenmiş gibidir(7). Önemli bir haber ya da bir tartışma programı sırasında yaşantılanana izleyenin bir cevap verme ya da olayı eyleme dönüştürme şansı yoktur. Bu açıdan düşünüldüğünde, televizyon bilgi aktarımı sağlar ancak bilgiyi eyleme dönüştürme fırsatı yaratmaz. *"Televizyonunuza yanıt verme olanağınız yoktur. Zaten sizden yanıt isteyen de yoktur. Medyanın kamusal alanına dahil edildiğiniz ekolojik yapıda istenilen davranış, gözlem, pasif katılım ve bir çeşit röntgenciliktir. Bundan böyle, enformasyonun elde edilmesi; insanların, olayların ve yerlerin gözlenmesi anlamına geliyor"*(8). Pasif konumdaki izleyici sadece alıcıdır. Bu pasif konumlandırılış sadece bakma edimine dönüşmüştür. Bu bağlamda, yazılı kültürün yerini görsel kültürün aldığı düşüncesi doğru kabul edilebilir. Ancak bu önerme tek başına gerçekleşen bir eylemlilik hali değildir. Topluma bir dayatma gibi görülebilir. Birçok etkenin bir aradılığıyla oluşturulmuş yapay bir düzlemde insanların pasifleştirildiği, tepkisizleştirildiği ortam yaratılmıştır.

Televizyonun, kültürel olarak geriletici olduğu düşüncesinin, son yıllarda bilgi aktarımı amacından hızla kayarak eğlence ve haber aracına dönüşmesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Televizyon eğlenceli vakit geçirmeye yarayan, boş zaman doldurma aracı olarak işlev görüyor denilebilir. Çünkü anlık doyum

sağlayan ve bazı uygulamaları özendiren (şiddet gibi) filmler, diziler, haberler vb. anlatımlar sürekli ekrandan yayılmakta ve izleyenler de ister istemez bu görüntü ve içeriklerden etkilenmektedirler. Televizyon habercilerinin izleyiciler üzerinde etki bırakmalarının nedenini Sartori şöyle açıklar:

Görüntü, sözcüklere yer bırakmayan, görüldüğü gibi algılanan bir gerçekliktir... Televizyon habercilerinin, izleyiciler üzerinde, gösterdikleri her şeyin gerçek olduğu izlenimini yaratabilmelerinin temel nedeni budur. Oysa gerçek bu değildir. Diğer kitle iletişim araçlarının yaptığı gibi, televizyon da yalan söyleyip, gerçeği saptırabilir. Aradaki fark, görüntünün içindeki doğal gerçeklik gücünün, yalanı daha etkili ve dolayısıyla daha tehlikeli kılmasıdır (9).

Hatta daha da ileri giderek televizyonun boş vakit geçirme aracı oluşundan da öte insanları yalnızlaştıran bir araç olduğundan da bahsedilebilir. *"Bizi bekleyen 'elektronik bir yalnızlıktır': Televizyon aile bireyleri arasındaki ilişkiyi azaltırken internet, bu iletişimin uzaklarda olanlarla yapay olarak kurulmasına olanak sağlar"* (10).

Bu noktada, ekrandaki görüntünün görsel yanının güçlü olmasının izleyeni yanılttığı söylenebilir. Bu olumsuz yanların ardından görüntü üreten teknolojilerin gelişiminin insanlar tarafından coşkuyla karşılanmasına dönmek gerekirse, bilginin, kültürün yayılmasında önemli gelişmeler oldukları her kesimin kabul edebileceği bir geçektir. John Fiske, izleyicinin kendisine sunulana geri bildirimde bulunduğunu savunur.

"Ona göre izleyici her zaman, kendisinden uzlaşma istenen 'karşı' taraftır ve bunun farkında olduğu için kodlamaları kendi istediği biçimde çözümleyebilecektir. Fiske, televizyonun, toplumdaki "merkezi kurum" gereksinimine yanıt verdiğini söylerken, "kültürün gereksinimleridir önemli olan; metnin içsel yapısı ya da iletişimcinin gerekleri değil, kültürel gereksinimler TV program yapısını belirler" (11).

Kültürel gereksinimlerden doğan programlar aslında kısır döngü gibi belli temalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Kadın programları içerisinde verilen temalar içerisinde kız çocukların eğitim sorunu, töre cinayetleri gibi sorunlar, ya da haber programla-

rında işlenen üniversiteli gençliğin sorunsalı, işsizlik vb. Bu programlar gerekli ama ne kadar geri dönüşümü var bilinmez. Fiske'ye göre ise televizyon özgürleştiricidir. "Fiske, popüler televizyonun (kısmen) özgürleştirici olduğunu, çünkü insanlara zevkin yerini saptama ve direnen okumalar oluşturma olanağı sunduğunu savunur" (12).

Programlarda verilen temaların bir takım özgürlükler sunduğu bilinmektedir. Ancak bunu alıcı izleyici kitle ne kadar alımlamakta, içselleştirmekte, bu konu soru işaretleri yaratıyor ister istemez. Ekrandan aktarılan bilgilerin uçucu etkisi olduğu düşünülmektedir. O anda kurgu içinde sunulanı alımlayan, program bittikten sonra sunulanın kalıcılığından şüphe edilen bir durum söz konusu. Olumsuz yanlarının çoğunlukta olduğu düşünülen televizyonun, kırsal kesimde yaşayan izleyenler için olumlu etkisi olduğundan bahsedilebilir mi?

"Televizyon ve videonun kırsal kesimde yaygınlaşmasının bir çevren (ufuk) genişlemesine yol açtığı da kesindir. Egemen sınıf(lar)ın ideolojisini yayıyor olsa bile, bu geri kalmış bölge insanları, iletilen mesajları kendi yaşam deneyimleri ve toplumsal ilişkilerinin içinden algılamakta, dolayısıyla onları belli ölçüde dönüştürmekte, değişime uğratmaktadır" (13).

Küçük bir ekrandan, büyük dünyaya açılan, olayları yakınlaştıran, bilgi aktarımı anlamında televizyon gerçekten kırsal kesim için olağanüstü bir araç olarak düşünülebilir.

Kırsal kesim kadar çocukların da gelişimi üzerine olumlu etkileri olduğu düşünülen televizyonun onlara da farklı bir dünyayı açtığı düşünülmektedir. 1977 yılında Alfredo Carlo Moro tarafından 0-10 yaş arasındaki çocuklar üzerinde yapılan araştırmada Moro, kimliğin oluşma sürecinde televizyonun çocuğun gelişimindeki rolünü aklamaya çalışır. Bu araştırmaya göre "... televizyonun ev yaşamının büyük bir bölümünü işgal ettiği kabul edilmekle birlikte, "onu şeytanlaştırmanın" gereksiz olduğu, zira çocukların, bu aygıt sayesinde; "kendi ortamlarında yaşadıklarından daha üstün duygulara, deneyimlere ve görüntülere açık hale geldikleri" vurgulanmaktadır. Moro'nun araştırmasının sonucunu Sartori şöyle eleştirir: "Böyle bir yargımın bile kabul edilebilirliği tartışılırken, insanı asıl hayrete düşüren varsayım, televizyon ve bilgisayarların, çocukları "Einstein kafalı ama civciv gövedeli" birer küçük canavara dönüştürebile-

ceğinin varsayılmasıdır. Bill Gates, belki ama Einstein imkansız!" (14).

Yapılan bu araştırmaya göre, lisans düzeyinde sanat eğitimi alan 147 öğrenciden % 60,8'i televizyonun resimlerdeki imgelere olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Olumlu etkiler içerisinde ise, % 25,4'lük oranıyla 'TV program türleri'nin resimlerdeki imgelerde etkili olduğunu belirten öğrenci görüşleridir. Televizyonun öğrenci resimlerdeki imgelerde olumlu etkisi ve bu olumlu etkilerden televizyonda yer alan program türlerinin etkisinin yüksek oranlarda çıkmış olması, öğrencilerin yaşamlarının büyük bir bölümünü ekran karşısında geçiriyor olduklarının sonucu olarak görülmektedir.

Bu alt bölümün devamında internet ve dijital imgeler üzerine tartışmalara ve yorumlara yer verilecektir.

1.2. İnternet Ortamı-Sanal Dünya

Görüntü üreten teknolojilerin toplumsal yaşamda daha güçlü ve önemli hale geldiği, özellikle bilgisayar teknolojisinin sanata ve eğitime olumlu ya da olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir. Resim üzerinde ekleme-çıkarma, kolaj, montaj vb. yoluyla yeni üretimler oluşturulduğu ve bu teknolojilerin üretimi kolaylaştırdığı gibi hazır imgelere kolayca erişimin manipülasyona da neden olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Photoshop ve Corel yazılımlarının imgenin yeniden üretimi konusunda fazla enerji harcamadan kullanıcıya bir takım avantajlar sunduğu açıkça görülmektedir. Bilgisayar teknolojileri insanların sanata katılımlarını ve sanatsal eğitimini kolaylaştırıyor ancak doğru kullanıldığında. Örneğin, web müzelerinin yaygınlaşması ve sanat eserlerinin görüntülerine kolay erişim olanakları öğrencilerin imge dünyasını zenginleştiriyor.

Öte yandan, dijital çağda sanat eseri üretiminin kolaylaştığı ve üretilen sanat olmayacağı konusundaki düşünceler yaygınca gündem oluşturmaktadır. Ancak bu görüşlere katılmak olası değildir. Örneğin Duchamp'ın **Pisuar**'ı da sanat olarak görülmemiştir. Ancak, günümüzde Dada anlayışının en ileri noktası olarak kabul edilen ready-made'ler (hazır nesne), üretildikleri dönemde sanatta sarsıcı değişimleri ve üzerine yapılan tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda sanatın dijital olması gerekliliği savunulmamaktadır. Dijital teknolojilerin kullanılabilirlik sınırsız olanaklar sunduğu ve bu bağlamda üre-

tilenlerin sanat olduğu-olabileceği düşünülmektedir. Yeni ortaya çıkan her şey gibi bilgisayar teknolojisinin gelişimi de tedirginlik verici olarak öngörülmüştür. Ancak sanatın malzeme ile sınırlı olmayan yönü düşünüldüğünde bilgisayar ortamının sunduğu olanakları kullanan sanatçı, 'dijital sanat' denen sanat biçimini yaratarak kendine sınırsız anlatımlar sağlayan bu aracı kullanır hale gelmiştir ve bu kullanımlar da sanatın hep bir önceki sanatsal oluşuma meydan okuyuşu gibi yeni oluşumlara kaynaklık etmektedir. Ulus Baker'e göre, "İzlenimcilik (Impressionisme) fotoğrafın meydan okuyuşuna bağlı olarak, ... renk tekniklerini icat etmeye girişmişti... Ancak fotoğraf da, başlangıçtaki "sanatsal" işlevini yine benzeri "meydan okuyuşlar" olmadan gerçekleştiremezdi-sözgelimi hareketli resimler, animasyon, son olarak da hareketli fotoğraf, yani sinema?... Dijital sanatlar, daha çok "çok-yönlü-performans" adını verebileceğimiz bir alanı geliştirmeye aday görünüyorlar" (15).

Şekil-1.1: Peter Stanick, *Sessiz Radyonun Dönüşü* (2007). Tuval Üzerine Mürekkep. Saatchi Galerisi Koleksiyonu.)
(Kaynak: http://www.saatchi-gallery.co.uk/yourgallery/artist_profile/a/40.html)

Bir araç (geleneksel sunum biçimlerinde; örneğin fotoğraf, baskı, heykel üretiminde) ya da ortam (üretiminden sunumuna kadar her aşamada; Yerleştirme-enstalasyon, film, video ve animasyon, internet ve ağ sanatı, yazılım sanatı-software art, sanal gerçeklik gibi) olarak kullanılan bilgisayar teknolojisi sadece kolajlamayı kolaylaştırmakla kalmıyor aynı zamanda yalnızca bilgisayar aracılığıyla elde edilebilecek görüntü, hareket ve seslerin sanatsal amaçlı kullanımını da sağlıyor. Dijital görüntülerin yarattığı bu karmaşık ağ sistemi günümüzde her yeri sarmış durumda ve internetin sağladığı sınırsız erişim, teknolojinin yarattığı sıkıştırılmış dünyalar tabii ki sanatın da işlevini, malzemesini, duygusunu değiştirmiş görünüyor. Dempsey'e göre, sanatçılar için internet, benzersiz özelliklere sahip yeni bir araç ve yeni bir ortam sunmaktadır (16). Bu ortamda, sanatçıların malzemelerine şekil veren teknolojinin kendisidir. Sanatçılar teknolojik ilerlemeler doğrultusunda kendi pratiklerini, araçlarını değiştirme yükümlülüğünde görünüyorlar. Örneğin, Peter Stanick, pop sanatçıları Roy Lichtenstein ile Andy Warhol'un mekanik yaklaşımlarının devamı olarak görülen dijital resimlerinde, New York sokak manzaralarıyla, kadın iç çamaşırı modellerini, genç film yıldızlarını kullanarak resimler üretmiştir.

Şekil-1.2: Olia Lialina, *Savaşın Dönen Erkek Arkadaşım* (1996, GIF animasyonları, GIF imgeleri, HTML.)
(Kaynak: <http://www.evo1.org/myboy1small.jpg>, <https://wiki.brown.edu/confluence/download/attachments/18548/18.png>)

Vektör tabanlı web araçlarının kullanımına örnek olacak Peter Stanick'in, kadın iç çamaşırı modelleri ve genç film yıldızlarının yaşadığı fantezi dünyasından büyük ölçekli resimler oluşturmak için vektör tabanlı bilgisayar ile geleneksel fotoğrafı birleştirdiği görülmektedir.

Bütün araçların hazır bulunduğu bilgisayar ortamında sanatçının neler yapabileceği ya da neler yaptığına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkün. Sanatçı için değişen araçların üretimde nasıl bir rol aldığına 'İnternet Sanatı'ndan örnek vermek gerekirse, Olia Lialina'nın **Savaştan Dönen Erkek Arkadaşım** adlı çalışması dikkat çekicidir. *"İzleyicinin mahvolup biten bir aşk ilişkisinin farklı versiyonlarını yaratmak için sıralayacağı görüntüler ve metinler repertuarıyla, hem kişisel hem de siyasal tarihi ön plana çıkaran bir eserdir"* (17).

İletişimin kolaylıkları, sanal ortamda her şeyin paylaşılabilir olduğu bir dünya yaratmış ve görüldüğü üzere bu ortam sanatın beslenebileceği kaynaklar arasında yerini almıştır. Bu ortamda teknolojinin gücü yadsınamaz. *"Negroponte... şöyle açıklamaktadır: 'Gelecek, elektronik endüstriden başka bir şey olmayacak. Sonsuz bir bellek yoğunluğu yaşanacak ve sınırsız bir güç doğuracak. (...) Neresinden bakarsanız bakın, bu güç bilgisayarın gücü olacak'."* (18)

Bu iletişim teknolojisinin gücüne eleştiriler de olduğu bilinmektedir. İkincil bir deneyim, sanal ortamın yarattığı ilişkiler ağı insanları gerçek ortamlarından alıp farklı bir ortama taşımıştır. *"Dijital çağda bizim eylemimiz bir klavye üzerindeki düğmelere basmaya indirgenmiştir. Böylece, gerçeklikle ve gerçek dünyayla hiçbir gerçek temasta bulunmadan, bir seranın içinde kapalı yaşamaktayız"*(19). Bu eleştiri doğru ama olumsuzluklarının yanı sıra olumlu iletişim ağı olduğu da tartışılmaz bir gerçektir. Özgürlük ve sınırsız erişim olanağı sağlayan bilgisayar teknolojisinin bilinçli tüketimiyle tehlike olarak öngörülenin faydalı bir araca dönüşümü mümkün gibi görünmektedir. Dijital çağın yaşamı sadece bir görme edimine indirgediğini belirten Sartori'nin bu görüşüne çok da olumlu bakılmamaktadır. Görme edimi yaratım sürecini, üretimi doğrudan etkisi altına alır. Aslında Sartori 'görme edimi' derken 'bakma edimini' kastetmiş olmalı. Ancak bakma ile görme arasında farklar olduğu açıktır. Görme edimi içinde zihinsel bir süreç barındırmakta ve bu algı eyleme dönüştüğünde zihinsel olanın dışı vurumu söz konusu olmaktadır. Günümüzde de her ne kadar eleştiriliyor olsa da görüntü bombardımanı hayatı etkisi altına almaktadır. Bu etkinin gücüne yabancı kalınmayacağı açık, çünkü görüntüler ya da imgeler bu kadar etkili olmasaydı hayatımızda neden bu kadar tartışılır olsun?

Tartışmalar eğitim alanında da süregelmektedir. Geleneksel yöntemlerle sürdürülen eğitim modellerine karşı, görüntü teknolojileri aracılığıyla

sürdürülen eğitim modelleri olması gerekliliği üzerine birçok tartışma yapılmaktadır. Bu konuyla ilgili araştırmalar şunu gösteriyor ki, sürekli gelişiminin yaşandığı bu çağda sanat eğitimi alanında da öğrencilerin bu teknolojilerden bağımsız eğitimi etkili bir eğitim modeli olamayacaktır. Bilgisayarla birlikte tüm medyanın dijitalleştiği, görülebilir olanların yanı sıra yapay gerçekliklerin de içinde bulunduğu sanal ortamın günümüzde toplum yaşamının her alanında varlığını ve etkisini hissettirdiği açıktır. Özellikle eğitim alanındaki etkisinin çok büyük olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak, internet-bu sürekli büyüyen iletişim ağı, önümüzdeki yıllarda da üretilecek bilgilerin dolaşım sistemi ve sanatı-sanatçıyı-sanat eğitimcisini etkisi altına alan-alacak olan örüntü olmaya devam edecek gibi görünüyor. Klasik yaşama biçimlerini, değer yargılarını değiştiren; hayata yeni kavramlar, yeni uğraşlar getiren, kültürü farklı bağlamlarda zenginleştiren iletişim ağının, sanat eğitimi alan öğrencilerin yaşamlarında da önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Yapılan bu araştırmaya göre, lisans düzeyinde sanat eğitimi alan 147 öğrenciden % 85,9'u internetin resimlerdeki imgelere olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüş oranının % 31,9'u ile resimlerdeki imgelerde internetteki 'Görsellerin (Sanat eserleri, fotoğraflar vb.) ve Yazılı Metinlerin Etkisi (Sanat haberleri vb.)'nin daha çok olduğu yönündedir. Araştırmada, öğrencilerin resimlerdeki imgelerde görsel kültür ya da görüntü üreten teknolojilerden özellikle internetin etkisinin çarpıcı sonucu, öğrencilerin resimlerdeki imgelerde bu bağlamda değişimlerin yaşandığına tanıklığa zorluyor. Bu araştırma, öğrencilerin resimlerdeki imgelerde gelenekten kopma, yaygın imge tüketiminin dışına çıkma, oto portreler, erotik imgeler, yalnızlaşma imgeleri gibi imgelerin daha çok kullanıldığı sonucuna götürüyor.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Eğitim ve Güzel Sanatlar Fakülteleri Resim-İş Öğretmenliği Anabilim ve Resim Anasanat Dallarında lisans düzeyinde öğrenim gören 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin resimlerdeki imgelerde görüntü üreten teknolojilerin etkisi ile ilgili durum tespiti yapmak bu araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma, hem sanatçı, hem de sanat eğitimcisi adayının resimlerdeki imgelerde bu teknolojilerin etkileri konusunda farkındalığı arttırmak açısından önem taşımaktadır.

1.4. Problem Cümlesi

Eğitim Fakülteleri Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı ve Güzel Sanatlar Fakülteleri Resim Bölümlerinde lisans düzeyinde sanat eğitimi alan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin resimlerindeki imgelerde görüntü üreten teknolojilerin etkileri nelerdir?

1.5. Alt Problemler

1. Görüntü üreten teknolojiler (Televizyon, internet, yazılı basın, reklâm panoları, afişler) öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?
2. Televizyon öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?
3. İnternet öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?
4. Yazılı basın öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?
5. Reklâm panoları öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?
6. Afişler öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Veri toplama aracı olarak düzenlenen Kişisel Bilgi ve yarı yapılandırılmış-açık uçlu sorulardan oluşturulmuş Görüşme Formu ile araştırma yapılandırılmıştır (20).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada, evreni oluşturan üniversitelerin eğitim ve güzel sanatlar fakültelerinden eşit sayıda fakülteye yer verilmek suretiyle örneklem oluşturulması planlanmıştır. Evreni temsil etmek amacıyla örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Üniversitelerin seçimi düşünüldüğünde maksimum çeşitlilik örneklemeinden bahsetmek mümkündür (21). Araştırmanın örnekleme, DEÜ BEF RİÖ ABD, MKÜEF RİÖ ABD ile AÜEF RİÖ ABD ve DEÜGSF Resim Bölümü, MKÜGSF Resim Bölümü ile AÜGSF Resim Bölümünde lisans düzeyinde 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 248 öğrenci ile sınırlıdır. YÖK'ün ÖSYM kılavuzundaki kontenjan rakamlarına göre bu fakültelerin 3. ve 4. sınıflarında okuyan öğrenci sayısı 300'dür (22). Ancak 2006-2007 öğretim yılında 248 öğrenci sayısına ulaşılmıştır. Araştırmada, örnekleme oluşturan üç üniversitenin eğitim ve güzel sanatlar fakültelerinde okuyan 248 öğrenciden 147'si ile görüşme yapılmıştır. 248 öğrencinin 29'una ulaşamamış,

72'si ise görüşme sorularına yeterli yanıt alınamadığı için elenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Çözümleme Teknikleri

Araştırmacı tarafından, Kişisel Bilgi Formu (Ölçek-A), Öğrenci Resimlerindeki İmgelerde Görüntü Üreten Teknolojilerin Etkilerine İlişkin Görüşme Formu (Ölçek-B) olmak üzere iki farklı araç kullanılmıştır. Araştırmada görüşme formu ve kişisel bilgi formundan elde edilen verilerin çözümlenmesinde aşağıdaki nitel ve istatistiksel teknikler kullanılmıştır: İçerik Analizi (nitel), Frekans ve Yüzde Dağılımı (23).

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümde, en çarpıcı olduğu düşünülen ve yüksek oranlarda olumlu olduğu sonucuna ulaşılan bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Birinci Alt Problem: Görüntü üreten teknolojiler (Televizyon, internet, reklâm panoları, afişler, yazılı basın) öğrenci resimlerindeki imgeleri nasıl etkilemektedir?

Araştırmada bu alt probleme ilişkin bulgular, görüşme formunda ilk olarak 'TV'nin resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?' sonda sorusuyla incelenmiştir. Her soruda, bu etkilerin öğrencilerin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığına da bakılmıştır. Ancak sosyo-demografik özelliklere ilişkin sonuçlara burada yer verilmemiştir.

– TV'nin resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?

'Televizyonun resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?' birinci sonda sorusuna ilişkin öğrencilerin ortak görüşleri, frekans ve yüzde dağılımları genel değerlendirme tablosu Tablo-3.1'de verilmiştir. Bu sonda sorusuna ilişkin öğrencilerin ortak görüşleri, 3 başlık altında toplanmıştır. Bunlar 'olumlu etkiler', 'olumsuz etkiler' ve 'etkisi yok' başlıklarından oluşmaktadır. Öğrenci görüşlerinin % 36,5'i 'etkisi yok', % 2,8'i 'olumsuz etkiler' ve % 60,8'i 'olumlu etkiler' oranlarından oluşmaktadır. 'Olumlu etkiler' görüş oranlarına kendi içerisinde bakıldığında; en belirgin oran % 25,4'lük değeriyle 'TV program türleri'nin resimlerdeki imgelerde etkili olduğunu belirten öğrenci görüşleridir. Daha sonra, TV'nin olumlu etkilerinden % 8,3 oranıyla 'TV'de kullanılan görsellerin etkisi' ve %

7,2'lik oranıyla 'düşünmeye etkisi' göze çarpmaktadır. Genel olarak bakıldığında çıkan sonuç; TV'nin öğrenci resimlerindeki imgelerde daha çok olumlu etkisinin olduğudur.

Televizyonun Öğrenci Resimlerindeki İmgelere Etkileri	Genel Değerlendirme Tablosu (Toplam 147 öğrenciye uygulanmıştır)	
	f	%
1-Olumlu Etkiler	13	7,2
Düşünmeye Etkisi (Fikir Verme, Farklı Bakış Açısı)	12	6,6
Yaratım Sürecine Etkisi (Tasarım, Hayal Gücü)	8	4,4
Konu Seçiminde Etkili (Kadın, Tsunami, Deprem vb.)	5	2,8
Görsel Zenginlik Kazandırma	11	6,1
Görsel Değerlere Etkisi (Renk, Hareket, Biçim, Kompozisyon vb.)	46	25,4
Program Türlerinin Etkisi (Haberler, Filmler, Kültür-Sanat Programları, Magazin Programları, Belgeseller, Müzik, Animasyon vb.)	15	8,3
Tv'de Kullanılan Görsellerin Etkisi (Film Kadrajları, Anlık Görüntüler, Görsel Efektler, Fantastik Görüntüler, Figür, Nesne Görüntüleri vb.)	110	60,8
2-Olumsuz Etkiler (Sınırlayıcı Etki)	5	2,8
3-Etkisi Yok	66	36,5
Ana Toplam	181	100,0

Tablo 3.1: TV'nin Öğrenci Resimlerindeki İmgelere Etkileri

– İnternetin resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?

Araştırmada birinci alt problemin ikinci sonda sorusu ise, 'İnternetin resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?' sorusudur. Her iki soruda da, bu etkilerin öğrencilerin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığına da bakılmıştır. Ancak sosyo-demografik özelliklere ilişkin sonuçlara burada yer verilmemiştir.

'İnternetin resimlerinizdeki imgelere etkileri nelerdir?' ikinci sonda sorusuna ilişkin öğrencilerin ortak görüşleri, frekans ve yüzde dağılımları genel değerlendirme tablosu Tablo-3.2'de verilmiştir. 'İnternetin öğrenci resimlerindeki imgelere etkileri' 3 başlık altında incelenmiştir. Bunlar 'olumlu etkiler', 'olumsuz etkiler' ve 'etkisi yok' başlıklarından oluşmaktadır. Öğrenci görüşlerinin % 13,0'ı 'etkisi yok', % 1,1'i 'olumsuz etkiler' ve % 85,9'u 'olumlu etkiler' oranlarından oluşmaktadır. 'Olumlu etkiler' görüş oranlarına kendi içerisinde bakıldığında ise; en belirgin oran % 31,9'luk değeriyle 'görsellerin ve yazılı metinlerin etkisi' resimlerdeki imgelerde etkili olduğunu belirten öğrenci görüşleridir. Daha sonra, internetin olumlu etkilerinden % 22,2 oranıyla internetin 'yaratım sürecine kaynaklık' ettiği görüş oranı ve % 13,0'lık oranıyla internetin 'düşünmeye etkisi' görüş oranı dikkati çekmektedir. 'Görsel zenginlik kazandırma' görüş oranı ise % 10,8'dir. Genel olarak bakıldığında çıkan sonuç; internetin öğrenci resimlerindeki imgelerde yüksek oranlarla olumlu etkisinin olduğudur.

İnternetin Öğrenci Resimlerindeki İmgelere Etkileri	Genel Değerlendirme Tablosu (Toplam 147 öğrenciye uygulanmıştır)	
	f	%
1-Olumlu Etkiler	24	13,0
Düşünmeye Etkisi (Fikir Verme, Farklı Bakış Açısı)	41	22,2
Yaratım Sürecine Kaynaklık (Tasarım, Hayal Gücü)	20	10,8
Görsel Zenginlik Kazandırma	15	8,1
Görsel Değerlere Etkisi (Renk, Hareket, Biçim, Kompozisyon vb.)	59	31,9
Görsellerin (Sanat eserleri, fotoğraflar vb.) ve Yazılı Metinlerin Etkisi (Sanat haberleri vb.)	159	85,9
2-Olumsuz Etkiler (Sınırlayıcı Etki-Kopya ve ezbere yönelme, hayal gücünü sınırlama)	2	1,1
3-Etkisi Yok	24	13,0
Ana Toplam	185	100,0

Tablo 3.1: TV'nin Öğrenci Resimlerindeki İmgelere Etkileri

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, veri çözümlerinden elde edilen ve en çarpıcı olduğu düşünülen bulgular ve yorumlara dayalı olarak ulaşılan sonuçlar, sonuçlarla ilgili tartışma ve öneriler yer almaktadır.

Araştırmanın en çarpıcı olduğu düşünülen sonucu 'internetin resimlerdeki imgelere etkileri' üzerine yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen değerler, internetin öğrenci resimlerindeki imgelerde yüksek oranlarla olumlu etkileri olduğu sonucuna götürmektedir. İnternette yer alan görsellerin ve yazılı metinlerin etkisinin yüksek oranlarda çıkması, öğrencilerin bilgisayar teknolojilerinden çok fazla yararlanmalarının ve buradaki verilere kolay ulaşmalarının doğal bir sonucu olarak görülmektedir.

Yaşamı bu denli etkisi altına alan bilgisayar teknolojilerinin öğrencilerin resimlerine; imgenin değişimi-dönüşümü, fotoğraf transfer teknikleri ve böylece fotoğrafın yeniden üretimi, ayrıca dijital imgelerin kullanımı gibi deneysel arayışlar olarak eklemeliği düşünülmektedir. Öte yandan, Photoshop, Corel vb. gibi yazılımların yaygın olarak kullanımının çok önemli olduğu görülmektedir. Hatta günümüzde dijital baskı tekniklerinin sanat diline dönüşmesi ve kabul görmesi ile geleneksel malzeme kullanımının azaldığı görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan televizyonun etkilerine ilişkin çarpıcı bulgulara yukarıda yer verilmişti. Televizyonun öğrenci resimlerindeki imgelerde olumlu etkisi ve bu olumlu etkilerden televizyonda yer alan program türlerinin etkisinin yüksek oranlarda çıkmış olması; öğrencilerin yaşamlarının büyük bir bölümünü ekran karşısında geçiriyor olduklarının sonucu olarak görülmektedir. Doğal bir sonuçtur ki, öğrenciler program içeriklerinden yola çıkarak imgelerine şekil verebilirler. Öğrenciler, gündelik bilgi ihtiyacını yazılı basından çok TV üzerinden sağlamaktadırlar ve hatta bunların büyük çoğunluğu

spot bilgi niteliğindedir, derinliği tartışılmalıdır. Ama bir görsellik alanı olarak da televizyonun ürettiği akan görüntüler öğrencileri etkilemektedir.

Araştırmada elde edilen verilerden hareketle, görüntü teknolojilerinin öğrencilerin üzerinde böylesine önemli etkileri olduğu sonucu, bu alanın sanat ve sanat eğitimi veren kurumlarda çalışılması ve tartışılması gerekliliğini gündeme getirmektedir. İnternetin ve televizyonun, karşılıklı etkileşimi olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmada birinin diğerine göre daha ağır bastığı gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Eğer bunun nedenleri üzerinde durulursa, teknolojik gelişmelerin hızla hayatı ele geçirdiği ve bu gelişmelerin odağında öğrencilerin doğal olarak bunları çalışmalarına yansıtmaları söz konusu olmuştur denilebilir. Öte yandan, lisans düzeyinde sanat eğitimi alan öğrencilerin resimlerdeki imgelerde gelenekten kopma, oto portreler, erotik imgeler, yalnızlaşma imgeleri, yaygın imge tüketiminin dışına çıkma gibi değişimlerin olduğu konusunda verilerin toplanması (elde edilen görsellerden hareketle) da bizi aynı sonuca götürmektedir. Ancak bunlar bu araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

Görüntü üreten teknolojilerin öğrenci resimlerdeki imgelere etkilerinin açıkça görüldüğü bu tartışmaların seyrinde, bu değişkenlerle ilgili önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- Devlet ve vakıf üniversitelerinin sanat ve tasarım, sanat ve sosyal bilimler, iletişim, fen-edebiyat gibi fakülteleri ya da devlet üniversitelerinin güzel sanatlar fakülteleri (adı kısmi değişiklikler gösteren ama içerikleri aynı) ve birkaç eğitim fakültesinin lisans ve lisansüstü düzeyinde okutulan Görsel Kültür dersinin, ülkemiz genelinde tüm güzel sanatlar ve eğitim fakülteleri resim ve resim-iş eğitimi bölümleri lisans düzeyinde de okutulması gerektiği düşünülmektedir.

- Okutulacak bu dersin zorunlu dersler arasında yer alması ve kredisi haftada en az iki ya da üç saat olması gerektiği öngörülmektedir.

- Bu derse alternatif olarak düşünülen bir atölye (Disiplinlerarası sanat atölyesi- edebi metinlerden, müzik, film, video, fotoğraf, bilgisayar ortamı gibi çok disiplinli alanlardan beslenerek çalışılan bir atölye) dersi de programlarda yer alabilir.

- Bu tür derslerin okutulduğu bölümlerin ders içerikleri göz önünde bulundurularak eğitim

ve güzel sanatlar fakülteleri resim-iş ve resim bölümlerine odaklı ders içeriği hazırlanabilir. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Sinema ve Televizyon Bölümü ders programında yer alan ders içeriği örnek olarak verilebilir. Ya da DEÜ GSE yüksek lisans dersi olan İmge-Söz ve Yazı dersi ile örnekler çoğaltılabilir.

- Var olan atölye dersleri içerisinde, imge çeşitliliği, imgesel çözümlenme, simgesel bağlamda imge kullanma, metafor (eğretileme) geliştirme ve kullanma amaçlı uygulama projeleri geliştirilebilir. Metafor geliştirme ve kullanma konusunda oldukça büyük sıkıntıların olduğu gözlenmektedir. Genel anlamda öğrencilerin imge seçiminde imgeleri düz anlamları ile ele aldıkları ve herhangi bir dönüşüm yapmadan kullandıkları dikkat çekmektedir. Atölye derslerinde verilecek uygulama projeleri ile öğrencilerin kendilerini bu bağlamda zenginleştirecekleri düşünülmektedir.

- Doktora-sanatta yeterlik programlarında ders veren öğretim üyeleri, bu dersi verecek olan öğretim elemanlarını yetiştirmeye yönelik proje önerileri sunabilirler.

- Öğrencilere atölye derslerinde bir yarıyıldan bir ya da iki proje verilebilir. Ama bu projelerde hedefler görsel kültür bağlamında belirlenmeli. Bu imge tartışmaları paralelinde, öğrencilerin yaşları, sınıfları, ilgi alanları gibi demografik özellikler dikkate alınmalı. Amaç sadece görsel kültür dersini programlar arasında görmek ve bu dersin iyi geçirilmesi değil, aynı zamanda atölye derslerinin içeriğinin görsel kültür bağlamında değiştirilmesi, zenginleştirilmesi de olmalıdır. Örneğin din-inanç, politika vb. gibi konular verilebilir ve bu imgeleri resimlerinde kullanarak, tartışarak, değerlendirebilirler.

KAYNAKÇA

- BAKER, U. **İnternet'te Sanat Mümkün mü?** 16 Ekim 2008, <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=6,7,0,0,1,0>
- BAYNES, K. **Toplumda Sanat** (2. Baskı). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BURNETT, R. **İmgeler Nasıl Düşünür?** Çev: Güçsal Pusar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

- DEMPSEY, A. **Styles, Schools and Movements**. London: Thames&Hudson Ltd. 2002.
- FINDIKÇI İ. **Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme**. Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları. İstanbul, 1996.
- OKTAY, A. **Türkiye’de Popüler Kültür** (5. Baskı), Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- ROBİNS, K. **İmaj-Görmenin Kültür ve Politikası**. Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- SARTORİ, G. **Görmenin İktidarı**. Çev: Gül Batuş ve Bahar Ulukan, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2004.
- SMİTH, P. **Kültürel Kuram**. Çev: Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.
- TÜRKOĞLU, N. **Görü-Yorum. Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. **Nitel Araştırma Yöntemleri** (5. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- UYSAL, A. (2009). **Çağdaş Görsel Kültürde Resimsel İmge ve Sanat Eğitiminde Yeni İmge Düzenleri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

NOTLAR

1. İ. FINDIKÇI, **Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme**, Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları. İstanbul, 1996, s. 26.
2. R. BURNETT, **İmgeler Nasıl Düşünür?**, Çev: Güçsal Pusar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
3. K. ROBİNS, **İmaj-Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 114.
4. A.g.y., s. 116.
5. G. SARTORİ, **Görmenin İktidarı**, Çev: Gül Batuş ve Bahar Ulukan, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 25–29.
6. A.g.y., s. 95.
7. K. BAYNES, **Toplumda Sanat**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
8. G. SARTORİ, **Görmenin İktidarı**, İstanbul, 2004, s. 9.
9. A.g.y., s. 77.
10. A.g.y. s. 103.
11. N. TÜRKOĞLU, **Görü-Yorum. Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü**. Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21.
12. P. SMİTH, **Kültürel Kuram**. Çev: Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 223–225.
13. A. OKTAY, **Türkiye’de Popüler Kültür**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 22.
14. G. SARTORİ, **Görmenin İktidarı**, s. 149.
15. U. BAKER, **İnternet’te Sanat Mümkün mü?** (<http://www.korotonomedia.net/kor/index.php?id=6,7,0,0,1,0>).
16. A. DEMPSEY, **Styles, Schools and Movements**. London: Thames&Hudson Ltd, 2002.
17. A.g.y. s. 286.
18. G. SARTORİ, **Görmenin İktidarı**, s. 104.
19. A.g.y. s. 110–111.
20. A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 120–131.
21. A.g.y. s. 107, 108.
22. Bakınız: 2006-2007 YÖK / ÖSYM Kılavuzu
23. A.g.y. ss. 193–197.